

I

Voor ik naar Parijs ging

Ik ben geboren in San Francisco, Californië. Vandaar dat ik altijd bij voorkeur in een gematigd klimaat woon, maar het is moeilijk om in Europa en zelfs in Amerika een gematigd klimaat te vinden en erin te wonen. De vader van mijn moeder was een pionier, hij ging in '49 naar Californië en trouwde met mijn grootmoeder die erg veel van muziek hield. Ze was een leerlinge van de vader van Clara Schumann. Mijn moeder was een rustige innemende vrouw, ze heette Emilie.

Mijn vader kwam uit een Poolse patriottische familie. Zijn oudoom bracht voor Napoleon een regiment op de been waarvan hij de kolonel was. Zijn vader verliet zijn moeder vlak na hun huwelijk om in Parijs op de barricaden te vechten, maar aangezien zijn vrouw de bevoorrading stopzette, kwam hij al spoedig terug en leidde het leven van een conservatieve, welvarende grondbezitter.

Ikzelf heb nooit van geweld gehouden en heb altijd veel genoeg geschept in handwerken en tuinieren. Ik houd van schilderijen, meubels, tapisserie, huizen en bloemen en zelfs van groenten en fruitbomen. Ik vind een mooi uitzicht prettig maar zit er graag met mijn rug naartoe.

Als kind en jong meisje leidde ik het keurige beschaafde bestaan van ons milieu en onze stand. Ik had in die tijd een

paar intellectuele avonturen maar weinig opzienbarende. Toen ik ongeveer negentien jaar oud was, was ik een groot bewonderaarster van Henry James. Ik was ervan overtuigd dat *The Awkward Age* een zeer bijzonder toneelstuk zou kunnen worden en ik schreef Henry James om hem voor te stellen dat ik het zou dramatiseren. Ik kreeg naar aanleiding daarvan een alleraardigste brief van hem en, voelend hoe ik mijzelf had overschat, bloosde ik maar wat in mijn eentje en bewaarde de brief niet. Misschien vond ik op dat moment dat ik het recht niet had hem te bewaren, in ieder geval is hij er niet meer.

Tot mijn twintigste had ik serieus belangstelling voor muziek. Ik studeerde en oefende onverdroten maar kort daarna kreeg het iets zinloos, mijn moeder was gestorven en er was wel geen sprake van onstilbaar verdriet, maar de ware belangstelling om ermee door te gaan was er niet. In het verhaal *Ada uit Geography and Plays* heeft Gertrude Stein een heel goede beschrijving van mij gegeven zoals ik in die tijd was.

Van toen af had ik het gedurende een jaar of zes behoorlijk druk. Ik leidde een aangenaam leven, ik had veel vrienden, veel vertier, veel interesses, mijn leven was best zinvol en ik genoot ervan, maar erg warm liep ik er niet voor. Dat brengt me op de brand van San Francisco die tot gevolg had dat Gertrude Steins oudere broer en zijn vrouw terugkwamen uit Parijs naar San Francisco en dat bracht een totale verandering in mijn leven teweeg.

Ik woonde in die tijd samen met mijn vader en mijn broer. Mijn vader was een rustige man die de dingen rustig opnam, maar intens beleefde. Die eerste vreselijke ochtend van de brand van San Francisco maakte ik hem wakker en vertelde hem dat de stad door een aardbeving was getroffen

en nu in brand stond. Ze zullen in het oosten denken dat we een blauw oog hebben, antwoordde hij terwijl hij zich omdraaide en weer insliep. Ik herinner me dat toen mijn broer en een vriend een keer paard gingen rijden, een van de paarden zonder ruiter terugkeerde naar het hotel, de moeder van de andere jongen begon een vreselijke scène te maken. Bedaar toch, mevrouw, zei mijn vader, misschien is het mijn zoon wel die dood is. Een van zijn axioma's zal ik altijd onthouden, als je iets doen moet doe het dan gracieus. Hij heeft me ook geleerd dat een gastvrouw zich nooit moet excuseren als er in het huishouden iets misgaat, als er een gastvrouw is gaat er voor zover het de gastvrouw betreft niets mis.

Zoals ik al zei woonden we daar heel prettig met elkaar en had ik nooit bewust verlangd naar of gedacht aan enige verandering. De beroering die de brand in ons dagelijkse leven bracht, gevolgd door de komst van Gertrude Steins oudere broer en zijn vrouw, brachten daar verandering in.

Mevrouw Stein had drie kleine schilderijen van Matisse bij zich, de eerste moderne dingen die de Atlantische Oceaan overstaken. Ik leerde haar kennen in die tijd van algemene verwarring en ze liet ze me zien, ze vertelde me ook veel over haar leven in Parijs. Ik begon mijn vader erop voor te bereiden dat ik misschien wel weg zou gaan uit San Francisco. Hij keek er niet van op, tenslotte was het in die tijd een voortdurend komen en gaan en veel vrienden van mij gingen weg. Binnen een jaar was ik ook weg en aangekomen in Parijs. Daar zocht ik mevrouw Stein op die intussen ook weer terug was in Parijs en bij haar thuis ontmoette ik Gertrude Stein. Ik werd getroffen door de bloedkoralen broche die ze droeg en door haar stem. Ik kan gerust zeggen dat ik in mijn leven maar driemaal een genie heb ontmoet en dat

ik het iedere keer als bij intuïtie voelde en me niet vergiste en ik mag gerust zeggen dat dat in alle drie de gevallen was vóóordat ze algemeen als genie werden erkend. De drie genieën over wie ik het wil hebben zijn Gertrude Stein, Pablo Picasso en Alfred Whitehead. Ik heb veel belangrijke mensen ontmoet, ik heb verscheidene grote mensen ontmoet maar ik heb slechts drie eersteklas genieën gekend en in alle drie de gevallen wist ik het intuïtief op het eerste gezicht. In geen van de drie gevallen heb ik me vergist. Zo begon mijn nieuwe rijke leven.

Mijn aankomst in Parijs

Dat was in het jaar 1907. Gertrude Stein was net bezig met het persklaar maken van *Three Lives* dat ze in eigen beheer uitgaf, en ze was ver gevorderd met *The Making of Americans*, haar duizend pagina's tellende boek. Picasso had net zijn portret van haar voltooid dat niemand toentertijd mooi vond behalve de schilder en het model en dat nu zo beroemd is, en hij was pas begonnen aan zijn eigenaardige ingewikkelde doek van drie vrouwen, Matisse had net zijn *Bonheur de Vivre* klaar, zijn eerste grote compositie waaraan hij de naam *fauve* of wild dier te danken heeft. Het was het tijdstip dat sindsdien door Max Jacob de heldentijd van het kubisme is genoemd. Ik herinner me dat ik nog niet zo lang geleden Gertrude Stein en Picasso hoorde praten over allerlei dingen die in die tijd waren gebeurd, een van hen zei, maar dat kan toch niet allemaal in dat ene jaar zijn gebeurd, ach, zei de ander, je vergeet, mijn beste, dat we toen jong waren en dat we heel wat deden in een jaar.

Er valt een heleboel te vertellen over wat er toen gaande was en wat zich daarvoor had afgespeeld en leidde tot wat er toen gebeurde, maar nu moet ik beschrijven wat ik zag toen ik aankwam.

Het huis in de rue de Fleurus 27 bestond toen evenals nu uit een klein paviljoen van twee verdiepingen met vier

kleine kamers, een keuken en een bad, en aangrenzend een zeer groot atelier. Tegenwoordig is het atelier door middel van een klein gangetje dat er in 1914 werd bij gebouwd verbonden met het paviljoen maar in die tijd had het atelier een eigen ingang, je belde aan bij het paviljoen of je klopte op de deur van het atelier, en heel veel mensen deden beide, maar het merendeel klopte op het atelier. Ik mocht zowel het een als het ander doen. Ik was uitgenodigd op zaterdagavond te komen dineren, dat was de avond waarop iedereen kwam, en inderdaad iedereen kwam. Ik ging dineren. Het diner was klaargemaakt door Hélène. Ik moet even iets over Hélène vertellen.

Hélène was al twee jaar bij Gertrude Stein en haar broer. Ze was typisch zo'n voortreffelijke *bonne* oftewel een uitstekend dienstmeisje, van alle markten thuis, goed kunnen de koken en bezig met maar één ding, het welzijn van haar werkgevers en zichzelf, heilig overtuigd dat alles altijd veel te duur was. Oh, maar dat is te duur, luidde haar antwoord steevast. Ze gooide nooit iets weg en wist gemiddeld met acht francs per dag rond te komen. Ze ging er zelfs prat op dat bij dat bedrag gasten waren inbegrepen, al was dat natuurlijk moeilijk aangezien ze aan de eer van het huis en de tevredenheid van haar werkgevers verplicht was iedereen altijd voldoende te eten te geven. Ze kookte voortreffelijk en kon uitstekend soufflé maken. In die dagen leefden de meeste gasten min of meer van de hand in de tand, niemand leed honger, er was altijd wel iemand die bijsprong maar de meesten hadden het toch niet bepaald ruim. Het was Braque die vier jaar later, toen ze allemaal bekend begonnen te worden, met een zucht en een glimlach zei, er is wel veel veranderd, we hebben nu allemaal een huishoudster die soufflé kan maken.

Hélène had zo haar voorkeuren, ze hield bijvoorbeeld niet van Matisse. Ze zei dat een Fransman niet onverwachts behoorde te blijven eten, zeker niet als hij tevoren eerst aan het personeel vroeg wat er gegeten zou worden. Ze zei dat buitenlanders het volste recht hadden dit soort dingen te doen maar een Fransman niet en Matisse had dat een keer gedaan. Als Miss Stein dus tegen haar zei, mijnheer Matisse blijft vanavond eten, zei ze, in dat geval maak ik geen omelet maar bak ik de eieren. Het kost evenveel eieren en evenveel boter maar het getuigt van minder respect, en hij begrijpt het wel.

Hélène bleef tot eind 1913 bij de familie. Toen wilde haar man per se niet meer dat ze nog voor anderen werkte, ze was inmiddels getrouwd en had een zoontje. Ze vond het heel naar om weg te gaan en zei naderhand altijd dat het leven thuis niet half zo leuk was als het in de rue de Fleurus was geweest. Veel later, pas een jaar of drie geleden, kwam ze voor een jaar terug, het ging haar en haar man slecht in die tijd en haar zoontje was gestorven. Ze was nog steeds even opgewekt en leefde enorm mee. Merkwaardig toch, zei ze, al die mensen die ik al kende toen ze nog niemand waren staan nu voortdurend in de krant, en laatst werd de naam van Monsieur Picasso nog op de radio genoemd. Stel je voor, Monsieur Braque staat zelfs in de krant, vroeger hield hij de grote schilderijen altijd vast omdat hij de sterkste was, terwijl de conciërge de spijkers in de muur sloeg, en in het Louvre, stel je toch eens voor, in het Louvre komt een schilderij te hangen van die arme kleine Monsieur Rousseau, die zo verlegen was dat hij niet eens op de deur durfde te kloppen. Ze was ontzettend nieuwsgierig naar Monsieur Picasso en zijn vrouw en kind en kookte haar beste maal voor hem, maar hij is wel veranderd, zei ze, maar ach, zei

ze, dat is natuurlijk logisch, in ieder geval heeft hij een schat van een zoontje. Volgens ons was Hélène alleen maar teruggekomen om de jongere generatie in ogenschouw te nemen. In zekere zin was dat ook zo maar ze interesseerden haar niet. Ze zei dat ze er niet van onder de indruk was, hetgeen hen allemaal zeer droevig stemde want ze had wat je noemt een reputatie in Parijs. Na een jaar ging het weer beter, haar man verdiende meer, en ze bleef weer thuis. Maar terug naar 1907.

Voor ik over de gasten ga vertellen moet ik vertellen wat ik zag. Uitgenodigd om te komen eten zoals ik al zei, belde ik aan bij het kleine paviljoen en werd in het halletje gelaten en toen naar de kleine eetkamer gebracht met boeken tegen alle wanden. Op de enige lege plekken, de deuren, hingen enkele tekeningen van Picasso en Matisse. Aangezien de andere gasten nog niet gearriveerd waren nam Miss Stein me mee naar het atelier. Het regende nogal eens in Parijs en het was altijd lastig om in avondkleding van het paviljoentje door de regen naar de deur van het atelier te lopen, maar je werd geacht je van dat soort dingen niets aan te trekken aangezien de gastvrouw en gastheer en de meeste gasten dat ook niet deden. We gingen het atelier binnen waar een yaleslot op zat, toentertijd het enige yaleslot uit de buurt, niet zozeer voor de veiligheid, want in die dagen hadden de schilderijen geen waarde, maar omdat de sleutel klein was en in een beurs kon in tegenstelling tot die enorme Franse sleutels. Tegen de wanden stonden verscheidene grote Italiaanse renaissancemeubelstukken en midden in de kamer stond een grote renaissancetafel, met een beeldig inktstel erop en aan één kant een keurige rij aantekenboekjes, het soort aantekenboekjes dat Franse kinderen gebruiken, met op de buitenkant afbeeldingen van aardbevingen en we-

reldwonderen. En aan alle muren hingen tot boven aan het plafond schilderijen. Aan één kant van het vertrek stond een grote gietijzeren kachel die Hélène ratelend kwam bijvullen, en in een hoek van de kamer stond een grote tafel waarop hoefnagels lagen en kiezels en sigarettenpijpjes waar je nieuwsgierig naar keek maar waar je niet aan zat, en die zoals later bleek afkomstig waren uit de zakken van Picasso en Gertrude Stein. Maar om terug te komen op de schilderijen. De schilderijen waren zo eigenaardig dat je in eerste instantie instinctief liever naar wat dan ook keek dan naar die doeken. Om mijn geheugen op te frissen heb ik een paar kiekjes bekeken die in die tijd van het atelier zijn genomen. De stoelen in het vertrek waren eveneens allemaal Italiaanse renaissance, niet erg comfortabel voor mensen met korte benen, je wende je vanzelf aan om op je dijen te zitten. Miss Stein ging bij de kachel op een beeldig exemplaar met een hoge rugleuning zitten en liet vredig haar benen bungeelen, hetgeen een kwestie van gewoonte was, en als een van de vele bezoekers haar iets kwam vragen kwam ze overeind uit de stoel en antwoordde meestal in het Frans, nu niet. Dat sloeg meestal op iets wat ze wilden zien, tekeningen die opgeborgen waren, een of andere Duitser had er een keer inkt op gemorst, of op een andere wens waaraan niet tegemoet werd gekomen. Maar terug naar de schilderijen. Zoals ik zei bedekten ze de witgekalkte muren helemaal tot boven aan het zeer hoge plafond. Het vertrek werd in die tijd verlicht door hoge gasornamenten. Dat was het tweede stadium. Ze waren pas aangebracht. Voordien waren er alleen lampen, een gespierde gast hield de lamp omhoog terwijl de anderen keken. Maar er was net gas aangelegd en een ingenieuze Amerikaanse schilder Sayen genaamd was bezig met een of andere mechanische uitvinding, om zijn

aandacht af te leiden van de geboorte van zijn eerste kind, waardoor de hoge ornamenten vanzelf aan zouden gaan. De oude eigenaresse van het huis wilde conservatief als ze was geen elektriciteit in haar huizen en pas in 1914 werd er elektriciteit aangelegd, de oude eigenaresse was inmiddels te oud om het verschil te zien, daarom gaf haar makelaar toestemming. Maar nu ga ik echt iets over de schilderijen vertellen.

Het is heel moeilijk om nu iedereen er goed en wel aan gewend is een indruk te geven van het gevoel van onbehaaglijkheid dat je overviel als je voor het eerst naar al die schilderijen aan die muren keek. In die dagen hingen er allerlei soorten schilderijen, de tijd dat er alleen Cézannes, Renoirs, Matisses en Picasso's hingen was nog niet aangebroken, evenmin zoals nog later alleen Cézannes en Picasso's. In die tijd hing er veel van Matisse, Picasso, Renoir en Cézanne maar er hingen ook heel veel andere dingen. Er hingen twee Gauguins, er hingen Manguins, er hing een groot naakt van Vallotton dat deed denken aan de Odalisque van Manet maar er niet op leek, er hing een Toulouse-Lautrec. Rond die tijd stond Picasso daar eens naar te kijken en zei met veel lef, en toch schilder ik beter dan hij deed. Toulouse-Lautrec was degene door wie hij zich in het begin het meest had laten beïnvloeden. Ik kocht later een piepklein schilderijtje van Picasso uit die periode. Er hing een portret van Gertrude Stein van Vallotton dat van David had kunnen zijn maar het niet was, er hing een Maurice Denis, een kleine Daumier, veel aquarellen van Cézanne, kortom er hing van alles, zelfs een kleine Delacroix en een Greco van middelmatige afmeting. Er hingen enorme Picasso's uit de Harlekijn-periode, er hingen twee rijen Matisses, er hing een groot portret van een vrouw, van Cézanne en een paar

kleine Cézannes, al die schilderijen hadden een geschiedenis en die zal ik zo vertellen. Nu was ik in de war en ik keek en keek en bleef in de war. Gertrude Stein en haar broer waren zo gewend aan een dergelijke reactie bij gasten dat ze er geen aandacht aan besteedden. Toen werd er kort op de deur van het atelier geklopt. Gertrude Stein deed open en er kwam een kleine donkere parmantige man binnen met haar, ogen, een gezicht, handen en voeten waar de vonken van afspatten. Hallo Alfy, zei ze, dit is Miss Toklas. Hoe maakt u het, Miss Toklas, zei hij heel plechtig. Het was Alfy Maurer, een oude huisvriend. Hij was er al voor die schilderijen er waren, toen er alleen nog maar Japanse prenten waren, en hij hoorde bij degenen die een lucifer plachten aan te steken om een klein stukje van een portret van Cézanne te verlichten. Je kunt natuurlijk zien dat het een voltooid doek is, legde hij dan aan de andere Amerikaanse schilders die langskwamen en onzeker toekeken uit, dat kun je zien omdat het een lijst heeft, en wie heeft er ooit gehoord van iemand die een doek inlijst als het schilderij niet af is. Hij volgde, volgde, volgde altijd nederig altijd oprecht, hij was het die een paar jaar later nauwgezet en enthousiast het eerste stel schilderijen uitzocht voor de beroemde Barnes-collectie. Hij was het die toen Barnes later op bezoek kwam en met zijn chequeboek wapperde zei, zo waarlijk helpe mij God, ik heb hem niet meegenomen. Gertrude Stein, die een explosief humeur heeft, kwam eens op een avond binnen en trof haar broer, Alfy en een onbekende aan. Het uiterlijk van de onbekende stond haar niet aan. Wie is dat, zei ze tegen Alfy. Ik heb hem niet meegebracht, zei Alfy. Het lijkt wel een jood, zei Gertrude Stein, hij is erger dan dat, zegt Alfy. Maar terug naar die eerste avond. Een paar minuten na Alfy's komst klonk er een luid geklop op de deur en, het

eten is klaar, van Hélène. Gek dat de Picasso's er nog niet zijn, zeiden ze allemaal, maar we zullen maar niet wachten, tenminste Hélène zal wel niet wachten. Dus staken we de binnenplaats over naar het paviljoen en de eetkamer en gingen aan tafel. Vreemd, zei Miss Stein, Pablo is altijd de stiptheid zelve, hij is nooit te vroeg en nooit te laat, hij gaat er prat op dat punctualiteit de beleefdheid van vorsten is, dankzij hem is Fernande zelfs punctueel. Hij zegt natuurlijk wel vaak ja als hij niet van plan is datgene waar hij ja op zegt te doen, hij kan geen nee zeggen, nee komt in zijn vocabulaire niet voor en je moet wel weten of zijn ja ja betekent of nee, maar als hij een ja zegt dat ja betekent en dat deed hij in verband met vanavond, dan is hij altijd punctueel. Het waren de dagen voor de automobielen en niemand maakte zich ongerust over ongelukken. We waren net klaar met de eerste gang toen er buiten snelle voetstappen klonken en Hélène deed open voor er gebeld werd. Pablo en Fernande, zoals iedereen hen in die tijd noemde, kwamen binnen. Hij, klein, beweeglijk maar niet onrustig, terwijl zijn ogen het eigenaardige vermogen hadden wijd open te gaan en datgene wat hij wenste te zien in zich op te nemen. Hij had de onaantastbaarheid en hoofdgebaren van een stierenvechter zoals hij daar vooropliep. Fernande was een grote mooie vrouw met een prachtige grote hoed en overduidelijk een nieuwe japon, beiden waren erg uit hun doen. Ik ben helemaal van streek, zei Pablo, je weet best, Gertrude, dat ik nooit te laat kom maar Fernande had een nieuwe japon besteld voor de vernissage morgen en die kwam niet. Nou, jullie zijn er tenminste, zei Miss Stein, omdat jij het bent zal Hélène het niet erg vinden. En we gingen allemaal zitten. Ik zat naast Picasso die zweeg en toen geleidelijk aan bedaarde. Alfy maakte Fernande complimentjes en al gauw kwam ze tot rust. Na

een poosje mompelde ik tegen Picasso dat ik zijn portret van Gertrude Stein mooi vond. Ja, zei hij, iedereen zegt dat ze er niet op lijkt, maar dat maakt niets uit, dat komt wel, zei hij. Al gauw werd het gesprek levendig, het ging allemaal over de opening van de salon indépendant hetgeen dé gebeurtenis van het jaar was. Iedereen was benieuwd naar alle schandalen die al dan niet zouden losbarsten. Picasso exposeerde nooit maar aangezien zijn volgelingen dat wel deden en er aan ieder van hen heel veel verhalen vastzaten waren zowel hoopvolle als angstige verwachtingen hooggespannen.

Onder de koffie hoorden we voetstappen op de binnenplaats, heel wat voetstappen, en Miss Stein stond op en zei, haasten jullie je niet, ik moet ze binnenlaten. En ze verdween.

Toen we naar het atelier gingen bevond zich daar al een behoorlijk aantal mensen, verspreide groepjes, eenlingen en paren die allemaal keken en keken. Gertrude Stein zat naast de kachel te praten en te luisteren of ze stond op om open te doen of naar allerlei mensen toe te lopen die praatten en luisterden. Meestal deed zij de deur open als er geklopt werd en het gebruikelijke ritueel luidde, de la part de qui venez-vous, door wie bent u geïntroduceerd. In principe was iedereen welkom maar voor de vorm en in Parijs moet er een ritueel zijn, werd iedereen geacht de naam te noemen van iemand die hem erover verteld had. Het was louter een formaliteit, in de praktijk kon iedereen binnenkomen en aangezien in die tijd de schilderijen geen waarde hadden en het maatschappelijk geen enkel voordeel opleverde om een van de aanwezigen daar te kennen, kwamen alleen diegenen die echt geïnteresseerd waren. Zoals ik dus al zei kon iedereen binnenkomen, maar het ritueel bestond. Miss Stein

zei een keer zoals gewoonlijk toen ze de deur opendeed, op uitnodiging van wie komt u, toen we een verongelijkte stem hoorden antwoorden, maar op die van u, madame. Het was een jongeman die Gertrude Stein ergens had ontmoet en met wie ze een lang gesprek had gevoerd waarna ze hem hartelijk had uitgenodigd om hem even snel weer te vergeten.

Al gauw was het zeer vol in het vertrek en wie waren het allemaal. Groepjes Hongaarse schilders en schrijvers, een Hongaarse schilder was toevallig een keer meegenomen en via hem was heel Hongarije op de hoogte gesteld, in ieder dorpje waar maar een ambitieuze jongeman woonde hadden ze van de rue de Fleurus 27 gehoord en vervolgens wilde zo'n jongen alleen nog maar daarheen en heel velen lukte dat ook. Ze waren er altijd, in alle maten en soorten, arm en rijk, sommigen erg aardig, sommigen domweg bot en heel af en toe een erg mooie boerenjongen. Verder waren er heel veel Duitsers, niet zo erg in trek omdat ze altijd de neiging hadden alles te willen zien wat opgeborgen was en ze braken nogal eens wat en Gertrude Stein heeft een zwak voor breekbare spullen, ze gruwte van mensen die alleen onbreekbare dingen verzamelen. Dan was er nog een behoorlijk aantal Amerikanen, Mildred Aldrich bracht vaak een stel mee of Sayen, de elektriciën, of de een of andere schilder en af en toe was er per ongeluk een student architectuur bij en dan waren er de habitués, waaronder Miss Mars en Miss Squires die naderhand door Gertrude Stein onsterfelijk zijn gemaakt in haar verhaal over Miss Fur en Miss Skeene. Die eerste avond raakten Miss Mars en ik aan de praat over een toentertijd volkomen nieuw onderwerp, het opmaken van je gezicht. Ze verdiepte zich in types, volgens haar had je *femmes décoratives*, *femmes d'intérieur* en *femmes intri-*

gantes; het leed geen twijfel of Fernande Picasso was een femme décorative, maar wat was Madame Matisse, een femme d'intérieur, zei ik, hetgeen haar veel genoegen deed. Van tijd tot tijd hoorde je de hoge Spaanse, hinnikende lach van Picasso en de vrolijk schallende alt van Gertrude Stein, mensen kwamen en gingen, naar binnen en naar buiten. Miss Stein gelastte mij Fernande gezelschap te houden. Fernande was altijd mooi maar zwaar op de hand. Ik hield haar gezelschap, het was mijn eerste zit met de vrouw van een genie.

Voor ik besloot dit boek te schrijven over mijn vijftwintig jaar met Gertrude Stein heb ik vaak gezegd dat ik zou schrijven: De vrouwen van genieën die ik gezelschap heb gehouden. Ik heb er zoveel gezelschap gehouden. Ik heb vrouwen gezelschap gehouden die niet de vrouwen waren van genieën die echte genieën waren. Ik heb echte vrouwen van genieën gezelschap gehouden die geen echte genieën waren. Ik heb vrouwen van genieën gezelschap gehouden, van bijna-genieën, van zogenaamde genieën, kortom, ik heb heel vaak en heel lang veel vrouwen gezelschap gehouden en vrouwen van veel genieën.

Zoals ik zei was Fernande, die toen met Picasso samenleefde en die al lang bij hem was, dat is te zeggen ze waren toen allebei vierentwintig maar ze waren al lang bij elkaar, Fernande was de eerste vrouw van een genie die ik gezelschap hield en ze was zeker niet de minst onderhoudende. We hadden het over hoeden. Fernande had twee onderwerpen, hoeden en parfums. Die eerste dag hadden we het over hoeden. Ze hield van hoeden, ze benaderde een hoed op de ware Franse manier, als een hoed een man op straat niet inspireerde tot een of andere geestige opmerking was de hoed geen succes. Veel later liepen zij en ik eens samen op

Montmartre. Zij had een grote gele hoed op en ik een veel kleinere blauwe. Toen we langsliepen bleef er een werkmansman staan en riep, daar gaan de zon en de maan en ze schijnen tegelijk. Ah, zei Fernande met een stralende glimlach tegen mij, je ziet dat onze hoeden een succes zijn.

Miss Stein riep me en zei dat ze me aan Matisse wilde voorstellen. Ze stond te praten tegen een man die niet groot en niet klein was met een rossige baard en een bril. Hij was zeer alert zij het enigszins nadrukkelijk aanwezig en Miss Stein en hij schenen vol verborgen bedoelingen te zitten. Toen ik dichterbij kwam hoorde ik haar zeggen, Oh ja, maar dat zou nu veel moeilijker zijn. We hadden het, zei ze, over een lunch die we hier vorig jaar hebben gehouden. We hadden net alle schilderijen opgehangen en we nodigden alle schilders uit. Je weet hoe schilders zijn, ik wilde ze graag tevreden stemmen dus zette ik ze stuk voor stuk tegenover hun eigen schilderij en tevreden waren ze, zo tevreden dat we twee keer nieuw brood hebben moeten laten halen, als je Frankrijk kent weet je dat dat betekent dat ze tevreden waren, want ze kunnen niet eten en drinken zonder brood en we moesten twee keer brood bij laten halen dus waren ze tevreden. Niemand had mijn slimmigheidje in de gaten behalve Matisse en dat pas vlak voor hij wegging, en nu beweert hij dat dat bewijst dat ik heel ondeugend ben, Matisse lachte en zei, ja Mademoiselle Gertrude, ik weet wel dat de wereld voor u een theater is, maar er zijn theaters en theaters en als u zo zorgvuldig en zo aandachtig naar mij luistert zonder een woord te verstaan van wat ik zeg dan blijf ik erbij dat u zeer ondeugend bent. Daarop begonnen ze allebei over de vernissage van de indépendant te praten zoals iedereen en ik wist natuurlijk niet waar het allemaal over ging. Maar geleidelijk aan begreep ik het en straks zal

ik het verhaal vertellen van de schilderijen, hun schilders en hun volgelingen en wat dat gesprek betekende.

Later op de avond stond ik in de buurt van Picasso, hij stond te peinzen. Denk jij, zei hij, dat ik inderdaad op jullie president Lincoln lijk. Ik had die avond heel wat gedacht maar dat had ik niet gedacht. Zie je, vervolgde hij, Gertrude (ik wou dat ik iets kon overbrengen van de simpele warmte en vertrouwelijkheid waarmee hij haar naam altijd uitsprak en waarmee zij altijd Pablo zei. In hun lange vriendschap met zijn soms moeilijke momenten en verwikkelingen is dat nooit veranderd), Gertrude heeft mij een foto van hem laten zien en ik heb geprobeerd mijn haar zo te doen dat het op het zijne lijkt, wat mijn voorhoofd betreft is dat geloof ik gelukt. Ik wist niet of hij het meende of niet maar ik begreep wat hij bedoelde. Ik realiseerde mij toen nog niet hoe geheel en al Amerikaans Gertrude Stein was. Naderhand plaagde ik haar vaak en noemde haar generaal, generaal uit de Burgeroorlog van een of beide partijen. Ze had een serie foto's uit de Burgeroorlog, bepaald prachtige foto's en zij en Picasso konden daar eindeloos naar kijken. Hij herinnerde zich dan opeens de Spaanse oorlog en werd dan heel Spaans en heel bitter en Spanje en Amerika konden via hen heel bittere dingen over elkaars land zeggen. Maar deze voor mij eerste avond wist ik niets van dat alles en dus was ik beleefd en meer niet.

En nu liep de avond ten einde. Iedereen ging weg en nog steeds praatte iedereen over de vernissage van de indépendant. Ik ging ook weg met in mijn zak een uitnodiging voor de vernissage. En zo kwam er een einde aan die avond, een van de belangrijkste van mijn leven.

Ik ging naar de vernissage en nam een vriendin mee, de uitnodiging die ik had gekregen was namelijk voor twee.

We gingen heel vroeg. Er was me gezegd dat ik vroeg moest gaan anders zouden we niets kunnen zien, en zou er geen plaats zijn om te zitten, en mijn vriendin wilde graag zitten. We gingen naar het gebouw dat speciaal voor deze salon was opgetrokken. In Frankrijk bouwen ze altijd dingen speciaal voor een dag of een paar dagen en breken ze dan weer af. Gertrude Steins oudere broer zegt altijd dat het geheim van de chronische werkgelegenheid of het gebrek aan werkloosheid in Frankrijk te wijten is aan het aantal mensen dat actief bezig is met het oprichten en slopen van tijdelijke gebouwen. De menselijke aard is in Frankrijk zo constant dat ze zich kunnen veroorloven met hun gebouwen zo tijdelijk te zijn als ze maar willen. Wij gingen naar het lange lage bepaald zeer zeer lange tijdelijke gebouw dat ieder jaar voor de indépendant werd opgetrokken. Toen vlak na of vlak voor de oorlog, dat ben ik vergeten, de indépendant permanent onderdak werd verschaft in het grote tentoonstellingsgebouw, het Grand Palais, werd het veel minder interessant. Tenslotte gaat het om het avontuur. In het lange gebouw hing dat schitterende Parijse licht.

In vroeger, nog vroeger dagen, de dagen van Seurat, hield de indépendant zijn tentoonstelling in een gebouw waar de regen inregende. Het kwam dan ook daardoor dat de arme Seurat bij het ophangen van zijn schilderijen in de regen zijn fatale kou opliep. Nu regende het niet in, het was een heel rijke dag en we voelden ons heel feestelijk. Toen we binnenkwamen waren we inderdaad vroeg zo vroeg als maar kon de eersten die er waren. We liepen van de ene zaal naar de andere en hadden om eerlijk te zijn geen idee welke schilderijen het zaterdagavondgezelschap als kunst zou hebben beschouwd en welke slechts pogingen waren van wat in Frankrijk zondagsschilders genoemd worden, arbe-

ders, kappers en drogisten en dromers die maar eens in de week schilderen als ze niet hoeven te werken. Ik zeg dat we het niet wisten maar misschien wisten we het wel. Maar van de Rousseau niet, en er hing een enorme Rousseau die het schandaal van de tentoonstelling was, een schilderij van de hoge heren van de republiek, het is nu eigendom van Picasso, nee van dat schilderij konden we niet weten dat het een van de grote schilderijen zou worden dat, zoals Hélène zou zeggen, in het Louvre zou komen te hangen. Er hing daar ook als ik het me goed herinner een eigenaardig schilderij van dezelfde douanier Rousseau, een soort apotheose van Guillaume Apollinaire met een bejaarde Marie Laurencin als muze achter hem. Dat zou ik evenmin herkend hebben als een serieus kunstwerk. Toen wist ik natuurlijk niets over Marie Laurencin en Guillaume Apollinaire maar er valt heel wat over ze te vertellen straks. Toen liepen we verder en zagen een Matisse. Aha, we begonnen ons thuis te voelen. Een Matisse haalden we overal uit, herkenden we meteen en genoten ervan en beseften dat het grote kunst was en prachtig. Het was een grote vrouwenfiguur die lag te bevallen tussen de cactussen. Een schilderij dat na de tentoonstelling op de rue de Fleurus zou komen te hangen. Daar sprong het vijf jaar oude zoontje van de conciërge dat Gertrude Stein, die erg op hem gesteld was, vaak op kwam zoeken een keer in haar armen toen ze in de deuropening van het atelier stond en riep verrukt uit terwijl hij over haar schouder keek en het schilderij zag, oh là là wat een prachtig lichaam van een vrouw. Miss Stein placht dit verhaal altijd te vertellen wanneer een toevallige vreemdeling agressief als toevallige vreemdelingen zijn met een blik op dit schilderij zei, en wat moet dat voorstellen.

In dezelfde zaal als de Matisse hing, een beetje schuil-

gaand achter een scheidswand, een Hongaarse versie van hetzelfde schilderij door ene Czóbel die ik me herinnerde te zijn tegengekomen op de rue de Fleurus, typisch die onbezorgde onafhankelijke manier om een heftige volgeling tegenover de heftige maar niet net zo heftige meester te hangen.

We liepen maar door, er waren heel veel zalen en in de zalen hingen heel veel schilderijen en ten slotte kwamen we in een middenzaal en daar stond een tuinbank en aangezien er mensen binnenkwamen vrij veel mensen gingen we op de bank zitten om uit te rusten.

We hadden zitten uitrusten en naar iedereen gekeken en het was inderdaad het vie de Bohème precies zoals je het in de opera had gezien en ze waren ontzettend mooi om naar te kijken. Op dat moment legde iemand achter ons een hand op onze schouder en barstte in lachen uit. Het was Gertrude Stein. Bewonderenswaardig zoals jullie daar zijn gaan zitten. Maar waarom, vroegen we. Omdat zich precies vlak voor jullie de hele geschiedenis afspeelt. We keken maar zagen niets behalve twee grote schilderijen die erg op elkaar leken maar niet helemaal precies. Een is een Braque en een is een Derain, legde Gertrude Stein uit. Het waren eigenaardige schilderijen van vreemd gevormde nogal houtenig geschetste figuren, het ene als ik me goed herinner een soort man en vrouwen, het andere drie vrouwen. En, zei ze nog steeds lachend. We wisten ons niet goed raad, we hadden zoveel eigenaardigs gezien, we begrepen niet wat er eigenaardiger was aan deze twee. Ze ging al gauw op in een opgewonden druk pratende menigte. We herkenden Pablo Picasso en Fernande, we meenden er nog veel meer te herkennen, iedereen was blijkbaar in ons hoekje geïnteresseerd en we bleven, maar we wisten niet waarom ze zo speciaal

geïnteresseerd waren. Een hele poos later kwam Gertrude Stein weer terug, dit keer duidelijk nog opgewondener en vrolijker. Ze boog zich naar ons toe en zei plechtig, hebben jullie zin om Franse les te nemen. Wij aarzelden, tja we zouden Franse les kunnen nemen. Dan zal Fernande jullie Franse les geven, ga kijken of je haar kunt vinden en zeg haar dat jullie gewoonweg staan te popelen om Franse les te nemen. Maar waarom zou zij ons Franse les geven, vroegen we.

Omdat, nou ja, omdat zij en Pablo besloten hebben voor- goed uit elkaar te gaan. Ik neem aan dat het wel eerder gebeurd is maar niet sinds ik ze ken. Je weet dat Pablo vindt dat als je van een vrouw houdt je haar geld geeft. Als je dus weg wilt bij een vrouw zul je moeten wachten tot je genoeg geld hebt om haar te geven. Vollard heeft net zijn hele atelier leeggekocht en dus kan hij zich veroorloven van haar weg te gaan door haar de helft te geven. Ze wil zich alleen op een kamer installeren en Franse les gaan geven, dus daarom denk ik aan jullie. Maar wat heeft dat te maken met die twee schilderijen, vroeg mijn altijd nieuwsgierige vriendin. Niets, zei Gertrude Stein terwijl ze met een schallende lach wegliep.

Ik zal het hele verhaal zoals ik het later te horen heb gekregen nog wel vertellen maar ik moet nu eerst Fernande gaan zoeken en haar voorstellen Franse les bij haar te nemen.

Ik dwaalde rond en keek naar de menigte, nooit had ik gedacht dat er zoveel soorten mannen konden zijn die schilderijen maakten en ernaar keken. In Amerika, zelfs in San Francisco, was ik eraan gewend vrouwen te zien op tentoonstellingen en een paar mannen, maar hier waren het mannen, mannen, mannen, soms met vrouwen bij zich maar vaker drie of vier mannen met één vrouw, soms vijf of zes

mannen met twee vrouwen. Naderhand raakte ik gewend aan die verhouding. Bij een van die groepjes van vijf of zes mannen en twee vrouwen zag ik de Picasso's, dat is te zeggen ik zag Fernande met haar karakteristieke gebaar, een beringde wijsvinger recht in de lucht. Zoals ik naderhand ontdekte had zij de napoleontische wijsvinger zeker zo lang misschien zelfs wel een fractie langer dan de middelvinger, en telkens als ze zich liet meeslepen, hetgeen tenslotte niet erg vaak was omdat Fernande indolent was, ging die recht de lucht in. Ik wachtte omdat ik me niet op wilde dringen aan dat groepje waarvan zij aan de ene kant en Picasso aan de andere kant de boeiende middelpunten waren maar eindelijk schepte ik de moed om naar voren te komen en haar aandacht te trekken en haar te zeggen wat ik wilde. Oh ja, zei ze lief, Gertrude heeft me verteld wat je wilde, ik zou het heel prettig vinden je les te geven, jou en je vriendin, ik zal het de komende paar dagen erg druk hebben met me te installeren in mijn nieuwe appartement. Gertrude komt mij eind van de week opzoeken, als jij en je vriendin dan met haar meekomen kunnen we dan alles verder afspreken. Fernande sprak een heel sierlijk Frans, soms verviel ze natuurlijk in montmartrois dat ik moeilijk vond om te volgen, maar ze was opgeleid voor onderwijzeres, haar stem was verrukkelijk en ze was heel heel mooi met een prachtige teint. Ze was een grote vrouw maar niet te groot omdat ze traag was en ze had die kleine mollige armen die alle Franse vrouwen een karakteristieke schoonheid geven. Het was eigenlijk jammer dat korte rokken ooit mode zijn geworden want tot dan toe had je nooit een vermoeden van de stevige Franse benen van de gemiddelde Franse vrouw, je aandacht ging alleen uit naar de schoonheid van die kleine mollige armen. Ik ging op Fernandes voorstel in en nam afscheid.